

गरोदर स्त्रीया व स्तनदा माता यांचेकरीता
अंगणवाडी स्तरावर "यशोदा माता अंगत-
पंगत उपक्रम" राबविणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन
महिला व बाल विकास विभाग,
शासन निर्णय क्रमांक -एबावि २०२०/ प्र.क्र.२०/का-५
नविन प्रशासन भवन,३ रा मजला,
मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालय, मुंबई - ४०००३२.
दिनांक : ०६ मार्च, २०२०

प्रस्तावना -

राज्यातील कुपोषणाचे प्रमाण कमी करण्यासाठी केंद्र शासनाच्या दि. ११ जुलै २०१८च्या मार्गदर्शक सुचना नुसार राज्यात सर्वत्र पोषण अभियानाची अंमलबजावणी करण्यात येत आहे. पोषण अभियानांतर्गत विविध उपक्रमांचे आयोजन करण्यात येत आहे. यानुसार गरोदर महिलांचे अपेक्षित वजनवाढ होणे, त्यांनी लोहयुक्त, फॉलिक ॲसिड गोळ्यांचे सेवन करणे, गरोदर महिलांच्या हिमोग्लोबिन प्रमाणामध्ये वाढ होणे, नोंदणीकृत गरोदर महिलांच्या कमीत कमी चार आरोग्य तपासण्या करणे याकरीता दैनंदिनरित्या अंगणवाडी सेवांच्याद्वारे उपाययोजना करण्यासाठी एकत्मिक बाल विकास योजनेची यंत्रणा कार्यरत आहे. त्यामुळे जन्मास येणाऱ्या कमी वजनांच्या बालकांचे प्रमाण कमी करणे शक्य होईल.

याअनुषंगाने नांदेड जिल्हा प्रशासनाने उपरोक्त नमूद मुद्द्यांवर आधारित निर्देशांकामध्ये अपेक्षित सुधारणा घडवून आणण्याच्या दृष्टीने जिल्हयामध्ये बिट निहाय / प्रकल्प निहाय टप्प्या-टप्प्याने विशेष मोहिम राबविली. या मोहिमेमध्ये अंगणवाडी सेविका/ मदतनिस तसेच मुख्य सेविकांसह महिला व बाल विकास विभाग, सार्वजनिक आरोग्य विभाग व इतर विभागाच्या जिल्हयातील प्रमुखांनी प्रभावी समन्वय राखून उत्स्फूर्तपणे अंगणवाडी केंद्र कार्यक्षेत्रातील गरोदर महिलांसाठी मध्यान्ह भोजन कालावधी दरम्यान एकत्रित अंगत-पंगत आयोजनाचा उपक्रम राबविला. या उपक्रमाला जिल्हयात लोक चळवळीचे स्वरूप प्राप्त झाल्याचे दिसून आले.

नांदेड जिल्हयात हा उपक्रम राबविल्यामुळे जिल्हयात सहा महिने ते एक वर्षाच्या कालावधीमध्ये गरोदर महिलांच्या वजनामध्ये अपेक्षित वाढ झाल्याचे दिसून आले. गरोदर महिलांनी अंगत-पंगत झाल्यानंतर नियमितरित्या लोहयुक्त गोळ्यांचे सेवन केल्याने त्यांच्या हिमोग्लेबिनच्या प्रमाणामध्ये देखील अपेक्षित वाढ दिसून आली. तसेच अंगत-पंगतच्या निमित्ताने दैनंदिन संपर्कात राहिल्याने गरोदर महिलांच्या गरोदर कालावधी दरम्यानच्या आवश्यक असणाऱ्या चार आरोग्य तपासण्या करून घेण्यामध्ये यश आले. अंगत-पंगत उपक्रमामुळे अप्रत्यक्षरित्या गरोदर महिलांच्या संबंधीत सर्व निर्देशकांची काळजी घेतल्याने याचा सकारात्मक परिणाम होऊन जन्मतः कमी वजनांच्या बालकांच्या प्रमाणामध्ये लक्षणीय घट झाल्याचे दिसून आले. हा उपक्रम नांदेड जिल्हयात राबविल्यामुळे याचे सकारात्मक परिणाम कुपोषण प्रतिबंध करण्यास तसेच माता मृत्युचे प्रमाण, नवजात व अर्भक मृत्युचे प्रमाण कमी करण्यास सहाय्यभूत ठरला.

राज्यातील नांदेड जिल्हयामध्ये पोषण अभियान संबंधी राबविलेला अंगत-पंगत हा नाविण्यपुर्ण उपक्रम व त्याचे सकारात्मक परिणाम लक्षात घेऊन या उपक्रमाची राज्यातील सर्व जिल्हयात अंमलबजावणी करण्याचा प्रस्ताव शासनाच्या विचाराधीन होता त्यानुसार खालीलप्रमाणे निर्णय घेण्यात येत आहे.

शासन निर्णय :-

उपरोक्त प्रस्तावणेतील सर्व बाबींचा साकल्ल्याने विचार करुन राज्यातील सर्व जिल्हयांमध्ये कार्यरत असलेल्या प्रकल्पातील अंगणवाडी केंद्र स्तरावर " यशोदा माता अंगत-पंगत उपक्रम " राबविण्याचा निर्णय शासनाने घेतलेला आहे.

यशोदा माता अंगत-पंगत उपक्रमाची अंमलबजावणी प्रक्रिया खालीलप्रमाणे करावी.

- १) या उपक्रमांतर्गत अंगणवाडी कार्यक्षेत्रातील सर्व नोंदणीकृत गरोदर महिला स्वतः स्वगृही तयार केलेला मध्यान्ह आहार जेवणाच्या डब्यामध्ये घेऊन अंगणवाडी केंद्रात विहित वेळेत पोहचतील याची खात्री अंगणवाडी मदतनीसाद्वारे करावी.
- २) अंगणवाडी केंद्रात पोहचलेल्या सर्व गरोदर महिला अंगत-पंगत पध्दतीने एकत्रित सहभोजनाचा आस्वाद घेतील.
- ३) अंगत-पंगत उपक्रम झाल्यानंतर उपस्थित गरोदर महिला आपआपसामध्ये गरोदरपणांत होणारे शारिरीक बदल, वजन वाढ, उद्धवणाच्या समस्या व त्यावर करावयाची उपाययोजना, आरोग्य तपासण्या, गरोदर महिलेने घ्यावयाचा पौष्टिक आहार इत्यादी संबंधी मनमोकळेपणाने एकमेकींशी चर्चा करतील.
- ४) गरोदरपणामध्ये नियमितरित्या घ्यावयाच्या रक्तवाढीच्या लोहयुक्त गोळ्या, व्हिटॅमिन 'डी' च्या गोळ्या, जंतुनाशक गोळ्या, गरोदरपणामध्ये घ्यावयाची दैनंदिन विश्रांती, तंबाखु व तंबाखुजन्य पदार्थ तसेच मद्यपान टाळणे, आरोग्य संस्थेमध्ये करावयाच्या प्रसुतीचे फायदे, केंद्र राज्य शासनाच्या विविध सहाय्यकारी योजनांचा लाभ घेण्यासंबंधी एकमेकींशी चर्चा करतील.
- ५) अंगत-पंगत च्या निमित्ताने गरोदर महिलांना काही वेळ स्वतःच्या गरोदर अवस्थेकडे लक्ष केंद्रीत करुन इतर गरोदर सखीं समवेत गप्पा गोष्टी करता येतील, तसेच आनंदी व मोकळ्या वातावरणामध्ये काही क्षण व्यतीथ करण्याची संधी उपलब्ध होईल.
- ६) गरोदर महिला अंगत-पंगत उपक्रमासाठी अंगणवाडीमध्ये येताना सोबत त्यांना पुरविण्यात आलेल्या लोहयुक्त गोळ्यांचे पॅकेट घेऊन येतील याची खात्री दैनंदिनरित्या अंगणवाडी सेविकेने करावी. अंगत-पंगत उरकल्यानंतर लगेचच गरोदर महिलांनी लोहयुक्त गोळ्यांचे सेवन केले आहे किंवा कसे याची देखील खात्री अंगणवाडी सेविकेने करावी.
- ७) अंगणवाडी सेविका व आशा स्वयंसेविका व आरोग्य सेविका यांच्याकडून गरोदर कालावधीमध्ये मिळणाऱ्या सेवा व समुपदेशनाबाबत प्रस्तुत चर्चे मध्ये उहापोह करतील.
- ८) समुदाय आरोग्य अधिकारी (CHO), आरोग्य सेविका (ANM) व आशा स्वयंसेविका यांनी त्यांच्या फिरती कार्यक्रमाच्या दरम्यान अंगत-पंगत उपक्रम कालावधी दरम्यान अंगणवाडी केंद्रास भेट देऊन गरोदर महिलांशी संवाद सधण्याचा प्रयत्न करावा.
- ९) जिल्हा कार्यक्रम अधिकारी, महिला व बाल विकास व बाल विकास प्रकल्प अधिकारी यांनी अंगणवाडी केंद्र पातळीवरील संबंधीत कर्मचाऱ्यांची क्षमतावृद्धी करावी.
- १०) या उपक्रमास लोक चळवळीचे स्वरूप प्राप्त होण्यासाठी जिल्हा प्रशासनाने महिला व बाल विकास विभाग, सार्वजनिक आरोग्य विभाग व अन्य विभागांच्या विभाग प्रमुखांनी प्रभावी समन्वयाने उत्स्फूर्तपणे अंगणवाडी स्तरावर अंगत-पंगत उपक्रम कालावधी दरम्यान उपस्थित राहून प्रोत्साहित करण्यासंबंधीचे नियोजन करावे.

- ११) या उपक्रमास लोक चळवळीचे स्वरूप प्राप्त होण्यासाठी स्थानिक महिला बचत गट सदस्यांनी, स्थानिक पंचायतराज संस्था सदस्यांनी वेळोवेळी उपक्रम कालावधीमध्ये अंगणवाडी केंद्रास भेट देऊन गरोदर महिला, अंगणवाडी सेविका / मदतनीस यांच्या समवेत हितगुज करावे व उपक्रमामध्ये सहभागी व्हावे.
- १२) प्रस्तुत उपक्रमास लोक चळवळीच्या उंचीपर्यंत नेणाऱ्या अंगणवाडी सेविका/ मदतनीस तसेच मुख्य सेविकांना ग्राम पंचायत स्तरावर सन्मानित करण्यात यावे.
- १३) जिल्हयामध्ये आरोग्य विभाग व महिला व बाल विकास विभाग यांनी समन्वयाने हा उपक्रम राबवावा.

अनुसूचित क्षेत्रातील गरोदर महिला व स्तनदा मातांना मध्यान्ह वेळी चौरस आहार देण्यासाठी भारतरत्न डॉ.ए.पी.जे.अब्दुल कलाम अमृत आहार योजना राज्यातील १६ आदिवासी जिल्हयांमधील ८५ प्रकल्प कार्यक्षेत्रामध्ये आदिवासी विकास विभागाच्या समन्वयाने राबविली जात आहे. या ठिकाणी या योजनेच्या माध्यमातून गरोदर महिलांना मध्यान्ह वेळी चौरस आहार देण्याची योजना अमलात आणली जात असल्याने, वेगळ्याने अशा अंगणवाडी केंद्र कार्यक्षेत्रातील गरोदर महिलांनी स्वगृही तयार केलेला मध्यान्ह आहार जेवणाच्या डब्यामध्ये घेऊन येणे अपेक्षित नसल्याने अमृत आहार योजनेद्वारे पुरविला जाणाऱ्या चौरस आहाराचा आस्वाद एकत्रितपणे यशोदा माता अंगत-पंगत उपक्रमामधून घेतला जाईल असे पहावे. मात्र स्वेच्छेने आदिवासी क्षेत्र प्रकल्पातील गरोदर महिलांनी स्वगृही तयार केलेला आहार/पदार्थ/ फळे / भाज्या जेवणाच्या डब्यामधून अंगणवाडी मध्ये आणल्यास अन्न सेवनातील विविधता वाढत असल्याने त्याचे स्वागत करावे.

तथापि, बिगर आदिवासी क्षेत्र व नागरी क्षेत्रातील अंगणवाडी केंद्रामध्ये या शासन निर्णयामध्ये नमूद केलेल्या प्रक्रियेनुसार उपक्रम राबविण्याची खबरदारी संबंधीत जिल्हयात जिल्हा प्रशासनाने घ्यावी.

" यशोदा माता अंगत-पंगत उपक्रम " च्या अंमलबजावणीसाठी कुठल्याही प्रकारचा वित्तीय भार येणार नसल्याने प्रस्तुत उपक्रम सर्व जिल्हयांमध्ये बिट निहाय / प्रकल्प निहाय टप्प्या-टप्प्याने राबविण्याचे नियोजन सर्व जिल्हा प्रशासनाने करावे.

प्रस्तुत शासन निर्णय अंमलबजावणी संबंधीची कार्यप्रणाली व मार्गदर्शक सूचना स्वतंत्रपणे निर्गमित करण्यात येतील.

सदर शासन निर्णय मा. मंत्री (महिला व बालविकास) यांच्या मान्यतेने महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०२००३०९१५०५४२९३३० असा आहे. सदर शासन निर्णय डिजीटल स्वाक्षरीने सांक्षातिक करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांचे आदेशानुसार व नावाने,

(ला.रा.गुजर)

सह सचिव, महाराष्ट्र शासन.

प्रत,

- १) मा. राज्यपाल यांचे सचिव, राजभवन, मुंबई.
- २) मा. मुख्यमंत्री यांचे उप मुख्य सचिव, मंत्रालय, मुंबई.

- ३) मा. मंत्री/ मा. राज्यमंत्री, महिला व बाल विकास यांचे खाजगी सचिव ,मंत्रालय ,मुंबई.
 - ४) मा. विरोधी पक्ष नेता) विधानसभा/विधानपरिषद ,(विधानभवन,मुंबई.
 - ५) मा. मुख्य सचिव ,महाराष्ट्र राज्य ,मुंबई यांचे स्वीय सहाय्य ,मंत्रालय ,मुंबई-३२
 - ६) सचिव)महिला व बालविकास विभाग ,(मंत्रालय, मुंबई.
 - ७) आयुक्त, महिला व बाल विकास, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
 - ८) आयुक्त,एकात्मिक बाल विकास सेवा योजना,नवी मुंबई.
 - ९) सर्व जिल्हाधिकारी.
 - १०) सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद.
 - ११) सर्व विभागीय उपायुक्त, महिला व बाल विकास.
 - १२) सर्व महिला व बाल विकास अधिकारी,)जिल्हा परिषद).
 - १३) सर्व बाल विकास प्रकल्प अधिकारी)नागरी/ग्रामीण/आदिवासी (प्रकल्प.
 - १४) निवड नस्ती कार्या-५, महिला व बाल विकास विभाग ,मंत्रालय ,मुंबई-३२.
-